

ДЕРЖАВНЕ СИСТЕМНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ОПТИМІЗАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У межах даної статті здійснено аналіз державного системного управління як інституціонально-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до умов сталого інноваційного розвитку, розкрито механізми його впливу на розвиток національного потенціалу як визначального критерію утвердження принципів сталого інноваційного розвитку, виявлено механізми державно-управлінського впливу (державний системний моніторинг) на встановлення відповідності розвитку національного потенціалу потребам розвитку суспільства.

Within this article the analysis of public management system as an institutional-optimization mechanism to ensure the transition to a sustainable environment for innovation development, reveal the mechanism of its influence on the development of national capacity as a defining criterion for establishing the principles of sustainable innovation development, revealed the mechanisms of public-managerial influence (state system monitoring) to establish whether the development of national capacity development needs of society.

Ключові слова: сталий інноваційний розвиток, сталий розвиток, державний системний моніторинг, державне управління, державне системне управління, інноваційний потенціал, державно-управлінські інновації.

Key words: sustainable innovation development, sustainable development, the state monitoring system, public administration, public management system, innovative capacity, the state's administrative innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід до сталого інноваційного розвитку потребує обґрунтування новітніх інституціонально-оптимізаційних механізмів утвердження його принципів та функціональних засад. Саме ці механізми слугують формуванню принципово нового проекту реалізації державного управління в умовах сталого розвитку, який включає безпосереднє вирішення новітніх проблем та завдань державних систем управління різного організаційного рівня та функціональної компетенції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКИХ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Основними складовими інституціонально-оптимізаційного механізму державного системного управління виступає запровадження інновацій як необхідної умови переходу до сталого інноваційного розвитку. Відомим вченим у сфері дослідження системності державного управління М.М.Телемтаєвим було виокремлено основні принципи інновацій, які є визначальними для досягнення умов переходу до сталого розвитку. До таких принципів він відносить:

— принцип технологічності інновацій (інтелектуалізація всіх сфер суспільного життя є необхідною умовою для інноваційного розвитку суспільного виробництва, з цією метою має розроблятися державна програма підтримки інноваційного розвитку у такий спосіб за-

безпечуючи найбільш ефективне використання відповідного ресурсного потенціалу суспільства);

— принцип системності інновацій (запровадження інновацій повинно мати цілісний характер, аби забезпечити стан нової цілісності під впливом запровадження відповідного нововведення, щоб воно сприяло ефективному розвитку суспільства [1]).

Ці два принципи розкривають характер умов досягнення сталого інноваційного розвитку, тим самим актуалізують доцільність розроблення державних програм реалізації інноваційного управління як складової державного системного управління. Важлива роль у межах даного дослідження належить розумінню змісту принципу системності реалізації державно-управлінських новацій, які безпосередньо забезпечують суспільству перехід до сталого інноваційного розвитку. Запровадження даного принципу, з одного боку, слугуватиме розвитку самої системи державного управління; з іншого — вирішенню проблеми технологічної та організаційної системності забезпечення переходу до сталого інноваційного розвитку. Загалом це виступає одним із критеріальних підходів забезпечення функціональності державного управління і свідчить про те, що інновації у державному системному управлінні є одним із технологічних прийомів забезпечення сталого інноваційного розвитку.

Державне системне управління є важливим інституціонально-оптимізаційним механізмом забезпечення технологічної цілісності переходу суспільства до умов

сталого інноваційного розвитку. Інституціональним механізмом забезпечення такої технологічної цілісності, на думку Л. Сморгунова, є встановлення відповідності між потребами суспільства в "цілісності виживання, збереження та розвитку національного потенціалу та практичними результатами виживання, збереження та розвитку національного потенціалу" [2].

У межах даного аналізу на особливу увагу заслуговує аналіз системних моделей механізмів (технологій) державного управління, які забезпечують перехід до сталого інноваційного розвитку. Важлива роль при цьому належить механізмам розвитку системності структур державного управління (створення нових інституційних засобів, які забезпечували б реалізацію структур технологій державного управління).

Важлива роль в межах даного аналізу має належати формуванню системної державної ідеї забезпечення сталого інноваційного розвитку, яка включала б поєднання державного та національного інтересів. У такий спосіб ця ідея має стосуватись загалом ідеї розвитку нації, визначати систему та технологію її життєдіяльності у нових умовах переходу до сталого інноваційного розвитку. На думку А.Г. Аганбегяна, тактичною складовою такої ідеї є реалізація концепції "дбайливої держави", основу якої і становить побудова державного інноваційного управління, здатного забезпечити не лише сталий інноваційний, але й випереджаючий розвиток [3, с. 34]. З огляду на це, системна державна ідея забезпечення сталого інноваційного розвитку має бути покладена в основу формування системної парадигми державного системного управління як інституційно-оптимізаційного механізму переходу до умов сталого інноваційного розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ)

Мета даної статті — здійснити концептуальний аналіз державного системного управління як інституційно-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до умов сталого інноваційного розвитку, розкрити механізми його впливу на розвиток національного потенціалу як визначального критерію утвердження принципів сталого інноваційного розвитку, виявити механізми державно-управлінського впливу (державний системний моніторинг) на встановлення відповідності розвитку національного потенціалу потребам розвитку суспільства.

НЕВИРШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

На нашу думку, важливою складовою інституціонально-оптимізаційного механізму державного системного управління є розробка та реалізація системної державної ідеї як такої ідеї, яка слугувала розвитку національного потенціалу держави. У такому контексті ця ідея має забезпечувати реалізацію таких критеріїв розвитку суспільства, як: виживання, збереження та розвиток національного потенціалу (людського, економічного, екологічного та соціального), що сприятиме утвердженню цілісної моделі сталого інноваційного розвитку. У разі порушення системної цілісності розвитку національного

потенціалу виникають проблеми стабільності функціонування системи державного управління загалом. Це ставить питання про прогностичність системної технологічності інституційно-оптимізаційних механізмів державного управління в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку. Його вирішення лежить у площині здійснення системного державно-управлінського моніторингу національного потенціалу та критеріїв його розвитку як необхідної умови переходу до умов сталого інноваційного розвитку. Слід відзначити, що саме така модель моніторингу дозволить чітко ідентифікувати основні фактори розвитку національного потенціалу, міра їх впливу на життєдіяльність суспільства, а на основі цього розробити ефективні інституційно-оптимізаційні прийоми державного системного управління розвитком національного потенціалу відповідно до потреб суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Важливою складовою технологічності інституціонально-оптимізаційного механізму реалізації державного системного управління є принцип стабілізації. Його запровадження передбачає дотримання відповідних критеріїв спадкоємності, розвитку, збалансованої взаємодії діяльності інституційних структур, узгодження розвитку державного системного управління із потребами та факторами розвитку суспільства. Кінцевим результатом запровадження цих критеріїв є розробка та реалізація державно-управлінських рішень, які включали б конкретні проекти, програми забезпечення сталого інноваційного розвитку.

У межах даного дослідження особливу увагу варто приділити аналізу важливих складових елементів, які дозволяють розкрити сутність та інституційно-оптимізаційний характер системності державного управління як важливого критерію його функціонування в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку. На думку Р.Р. Аліуллова, визначальним критерієм оптимізації системи державного управління виступає професійна системність, під якою він розуміє "збалансоване поєднання професійної технологічної системності та професійної організаційної системності побудованої на основі єдиної системної методології" [4, с. 98]. Саме ця методологія, на нашу думку, й виступає у ролі оптимізаційного механізму функціонування державного системного управління в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку. Розмірковуючи над змістом професійної системності державного управління як його визначальної критеріальної основи при переході до сталого інноваційного розвитку вченим виокремлено відповідні їй рівні. До них він відносить:

— професійну системність державного управління (збалансоване поєднання професійної технологічної системності державного управління та професійної організаційної системності державного управління, побудованого на основі єдиної системної методології);

— професійну технологічну системність державного управління (системність професійної державно-управлінської діяльності, яка ґрунтується на основі єдиній для всіх державних службовців, органів державної влади та їх структурних підрозділів, системній методології

професійних технологій формування, прийняття й реалізації державної політики, програм, проектів, рішень);

— професійну організаційну системність державного управління (системність професійної державно-управлінської діяльності, базованій на основі єдиній, для всіх державних службовців, органів державної влади та їх структурних підрозділів, системній методології організації діяльності) [4, с. 100].

Саме ці рівні професійної системності державного управління розкривають його зміст як інституціонально-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до сталого інноваційного розвитку, оскільки системна методологія професійної організаційної діяльності органів державної влади є стратегічним й тактичним засобом забезпечення переходу суспільства до умов сталого інноваційного розвитку. Більше того, поєднання організаційної системності державного управління з технологічною системністю державного управління, що ґрунтується на єдиній системній методології державного управління, забезпечує його оптимізаційний характер через досягнення нових стабілізаційних форм функціонування.

З огляду на вищенаведене варто відзначити, що розуміння державного системного управління як інституціонально-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до сталого інноваційного розвитку передбачає формування нового підходу, який забезпечував би розробку: принципів системного мислення, моделей системності державного управління та їх реалізацію як необхідну умову переходу до сталого інноваційного розвитку. Реалізація такого підходу з необхідністю має базуватись на дотриманні таких законів, як: "закон системності та закон розвитку потенціалу систем" [5]. Це тим самим забезпечить системність побудови державного управління, а відтак, високий рівень його технологічності, яка і слугуватиме оптимізаційною основою переходу суспільства до умов сталого інноваційного розвитку. Відповідно до цього, державне системне управління як інституціонально-оптимізаційний механізм переходу до сталого розвитку має включати сукупність технологічних політико-правових та адміністративно-публічних систем. Ці системи у своїй сукупності спрямовані на розробку та реалізацію державно-управлінських рішень, проектів та програм переходу до умов сталого розвитку суспільства. Виходячи із цього, А.А. Дегтярьов наголошує на тому, що державне системне управління є творчим процесом, а тому перед ним в умовах переходу до сталого розвитку постає достатньо складне завдання "не лише приймати успішні державно-управлінські рішення, які слугували б стабілізації діяльності соціальних інститутів, але й реалізовувало новітні способи тиражування успішних державно-управлінських рішень в межах всієї державної системи" [6, с. 160]. У такому варіанті, державне системне управління сприяє вдосконаленню технологій державного управління, надаючи державно-управлінській діяльності інноваційного системного характеру. Саме тому основу державного системного управління як інституціонально-оптимізаційного механізму переходу до умов інноваційного сталого розвитку становить інноваційна системна діяльність органів державної влади, під якою ми розуміємо оптимізаційний засіб побудови ефективної моделі системи державного управління, в основі якої лежать новітні, модернізаційні методики реалізації державно-уп-

равлінської діяльності.

Для побудови ефективної моделі системи державного управління в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку, слід виходити із "необхідності системного опису бажаних результатів управлінської діяльності держави — система-результат державного управління" [7, с. 267]. При цьому слід наголосити, що перехід до сталого інноваційного розвитку є однією із "крупномасштабних проблем соціальної практики", вирішити яку може лише державне управління, завдяки своїй системній діяльності, яка у такий спосіб виступає у ролі інституційно-оптимізаційного механізму. Її оптимізаційний потенціал якраз і проявляється у здатності "розчленувати крупномасштабні проблеми переходу до сталого інноваційного розвитку до розміру тих проблем, цілей та задач, які під силу кожному конкретному органу державної влади, відповідно до його функціональної компетентності... на основі такого порядку подрібнення проблем для їх вирішення формуються великомасштабні системи державного управління" [7, с. 275]. З огляду на це державне системне управління у функціональному відношенні забезпечує перехід до сталого розвитку, шляхом вирішення відповідних проблем за допомогою таких засобів, як:

а) приведення великомасштабних проблем до конкретних завдань діяльності окремого органу державної влади;

б) спрямування сукупності результатів діяльності персоналу органів державної влади на вирішення базової проблеми забезпечення сталого інноваційного розвитку;

в) створення режиму взаємодії при вирішенні комплексу великомасштабних проблем переходу до сталого інноваційного розвитку.

Саме ці засоби, на нашу думку, слугують забезпеченню системності розвитку не лише діяльності державно-управлінських інститутів, але і держави загалом, яка й зумовлює необхідність формування нових тенденцій розвитку сучасних національних систем державного управління, як "цілісної системної та технологізованої діяльності" [8]. Ці тенденції, у свою чергу, вимагають від національних систем державного управління дотримання відповідних критеріїв, базовим із яких є "розвиток людини, її духовної, моральної, інтелектуальної, тілесної систем, душевного та фізичного здоров'я" [9, с. 365]. Аби людина не втратила жодної із цих складових системи, має бути запроваджено державне системне управління, оптимізаційна роль якого саме і проявлятиметься у побудові нового етапу розвитку суспільства й формування "систем матеріальних, інформаційних, енергетичних потреб людини як необхідної умови для переходу до сталого інноваційного розвитку суспільства" [9, с. 366]. Саме тому для переходу до сталого напряму розвитку суспільства необхідно розробити інструментарій державного управління прогресивним сталим розвитком, який би, на думку В.В. Лобанова, базувався на "методі системної філософії державного управління". Під ним вчений розуміє метод побудови та реалізації теоретичних основ системної реалізації державної управлінської діяльності (методології теорії державного системного управління) [10, с. 177]. Відповідно до реалізації цього методу має розроблятися сукупність моделей, принципів, законів здійснення державного системного управління як інституціонально-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до умов сталого інноваційного розвитку.

У межах даного аналізу варто особливу увагу приділи-

ти концепції американського вченого Н. Меннінга, який наголосив на необхідності утвердження нової моделі державного управління в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку — високотехнологічного державного системного управління, основу якого становить запровадження системних технологій розробки та прийняття державно-управлінських рішень [11, с. 137]. У такий спосіб державне системне управління спрямоване на встановлення відповідності між потребами в результатах державно-управлінських рішень щодо переходу до сталого інноваційного розвитку та практичними результатами забезпечення таких рішень. Це свідчить про те, що лише державне системне управління є таким інституціонально-оптимізаційним механізмом, який зберігає таку невідповідність у певних доступних межах, забезпечуючи при цьому цілісність суспільного розвитку. Складовими такої цілісності є механізми забезпечення виживання, збереження та розвитку нації, які й виступають його інструментальною основою для переходу до умов сталого розвитку суспільства.

Відповідно до цього державне системне управління як інституціонально-оптимізаційний механізм забезпечення переходу суспільства до сталого розвитку має бути спрямоване на "створення національних проектів виживання, збереження та розвитку комплексного потенціалу держави" [12, с. 196]. Відтак, на думку О.П. Одайнік, державне системне управління має бути спрямоване на вирішення таких базових проблем забезпечення переходу до умов сталого розвитку, як: стабільність (результат вирішення проблеми відповідає потребам суспільства) та актуалізація (результати вирішення проблем не відповідають потребам суспільства, а тому зумовлюють нові, які є ще більш актуальними) [12, с. 197]. В умовах переходу до сталого розвитку цей комплекс проблем є системним та детермінованим, а тому необхідним є створення відповідної моделі управління, у ролі якої, як нам здається, має бути державне системне управління. В межах нього має бути побудована чітка система пріоритетів вирішення проблем переходу до сталого інноваційного розвитку, в основі формування якої має лежати системна технологія вирішення взаємодетермінованих проблем. З цього приводу у більшості розвинених країн світу створені так звані банки проблем розвитку, які з необхідністю включають відповідний оптимізаційний інструментарій їх вирішення. Такий інструментарій, на думку С.Н. Панаріна, повинен відображати індивідуальні властивості розвитку держави в умовах забезпечення переходу до сталого інноваційного розвитку [13, с. 37]. До прикладу, при органах державної влади створюють так звані моніторингові центри, які вивчають основні проблеми, які є актуальними для життєдіяльності суспільства, в альтернативу їм готуються відповідні державні програми, проекти, приймаються відповідні рішення по приведенню певних процесів у відповідність до потреб людей, розробляються відповідні механізми по їх оптимізації. Створення таких банків є одним із стратегічних пріоритетів у діяльності національних систем державного управління на всіх без винятку етапах розвитку. Доцільність створення таких банків в особливий спосіб актуалізується в умовах переходу до нових умов інноваційного розвитку. Саме тому ми вважаємо, що одним із інституціонально-оптимізаційних прийомів державного системного управління є створення банку проблем державного управління в умовах переходу до сталого інноваційного

розвитку, який включав би комплекс сучасних та передбачуваних проблем державного управління, пріоритетні моделі розвитку та системні технології вирішення проблем утвердження інноваційних принципів розвитку.

У контексті аналізу інституціонально-оптимізаційного інструментарію державного системного управління, відомим німецьким вченим У. Беком було розроблено відповідну технологію його реалізації, яка включала 1) аналіз сукупності проблем суспільства; 2) механізми вирішення проблем; 3) управління відповідними результатами вирішення проблем; 4) забезпечення відповідності результатів вирішення проблем потребам суспільства [14, с. 161]. На підставі цього вченим охарактеризовано так звану тріаду "проблема — результа — управління", яка, на нашу думку, має бути покладена в основу реалізації інституціонально-оптимізаційного механізму державного системного управління при переході до умов сталого інноваційного розвитку. Компоненти тріади взаємодетерміновані: під впливом трансформації проблем змінюються управлінські механізми їх вирішення, а відтак, зазнають зміни відповідні параметри їх оптимізації. З огляду на це, можна припустити, що методологічною основою державного системного управління як інституціонально-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до умов сталого інноваційного розвитку становить розроблення системних технологій вирішення актуальних суспільно-політичних та соціально-економічних проблем, які слугують реалізації системних цілей державного управління та суспільного розвитку. Можливість реалізації відповідних системних цілей є критерієм цілісності державного управління та функціональності його потенціалу у напрямі забезпечення переходу до умов сталого інноваційного розвитку.

В умовах переходу до сталого інноваційного розвитку головним призначенням державного системного управління є "мотивувати зміни процесів та структур національного виробництва у необхідному напрямі, також дотримання певних "рамоч" розвитку процесів та структур національного виробництва та національного потенціалу" [15, с. 44]. Таке його призначення впливає на формування нових інституційно-оптимізаційних моделей розробки та реалізації стратегій забезпечення сталого інноваційного розвитку, відповідно до яких мають розроблятися та запроваджуватися відповідні концепції, програми, проекти держави.

Надзвичайно важливим питанням у контексті даного дослідження, якому варто приділити особливу увагу, є питання не лише забезпечення цілісності функціонування суспільства в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку, але питання забезпечення цілісності функціонування самої системи державного управління, тобто утримання цілісності та функціонування всіх її інституційних структур. Шлях вирішення цієї проблеми, на думку Н. Гегедюш, лежить в основі реалізації двох стратегічних цілей при переході до умов сталого розвитку, а саме: "поєднання місіонерських (забезпечення виживання, збереження та розвитку національного потенціалу) та власних (забезпечення, виживання, збереження та розвиток системи державного управління) цілей [16]. Якщо ж система державного управління не буде побудована відповідно до реалізації цих цілей, то її методологічна частина зазнає ймовірних перекосів, які приведуть

до порушення цілісності (відсутність системності) суспільного розвитку загалом. Саме тому необхідно виходити із чіткого розуміння показників збереження цілісності системи державного управління в умовах переходу до сталого інноваційного розвитку. Відповідно до цього варто чітко ідентифікувати основні вимоги до параметрів змін, які є визначальними характеристиками переходу до нових форм розвитку. З огляду на це, зміни мають бути цілісними і забезпечувати бажану інноваційну модернізацію суспільства (створювати нове цілісне середовище); не лише характер державно-управлінського впливу має бути цілісним, але й забезпечувати цілісні зміни зовнішнього середовища, на які він спрямований; зміни, здійснювані органами державної влади, мають чітко проєктуватись з урахуванням критеріїв системної моделі інноваційного розвитку.

Державне системне управління як інституціонально-оптимізаційний механізм переходу до сталого інноваційного розвитку спрямоване на забезпечення організаційної та функціональної цілісності. На нашу думку, перехід до умов сталого інноваційного розвитку може бути охарактеризований як зміна, яка здійснена державою заради того, аби забезпечити відповідність умов життєдіяльності людини об'єктивним потребам суспільного розвитку, шляхом створення цілісного інноваційного середовища. Відтак, державне системне управління як інституціонально-оптимізаційний механізм має забезпечувати формування цілісного підходу для переходу до умов сталого інноваційного розвитку. Передусім цей підхід має бути спрямований на цілісний розвиток національного потенціалу як необхідної умови переходу до сталого інноваційного розвитку. Забезпечити такі умови, на нашу думку, можливо, якщо воно буде ґрунтуватись на наступних положеннях:

- національний потенціал держави повинен базуватись на ідеї цілісного інноваційного розвитку;
- національна діяльність повинна містити національну ідею цілісного інноваційного розвитку;
- критеріальні основи розвитку національного потенціалу мають формуватись національним системним управлінням;
- функціонування державного системного управління та національного системного управління мають перебувати у взаємодетермінованих відносинах, основу яких становить реалізація національної ідеї цілісного інноваційного розвитку.

З огляду на це, інституціонально-оптимізаційний механізм державного системного управління спрямований на створення умов цілісного розвитку національного потенціалу як пріоритетного напрямку при забезпеченні переходу до сталого інноваційного розвитку сучасного суспільства.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК (ДОСЛІДЖЕНЬ) У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Здійснений нами аналіз державного системного управління як інституціонально-оптимізаційного механізму забезпечення переходу до умов сталого інноваційного розвитку дозволив з'ясувати механізми його впливу на розвиток національного потенціалу як визначального критерію утвердження принципів сталого інноваційного

розвитку. На підставі цього виявлено механізми державно-управлінського впливу (державний системний моніторинг) на встановлення відповідності розвитку національного потенціалу потребам розвитку суспільства. Сутність, конкретизація та деталізований аналіз оптимізаційних механізмів державного системного управління сталим інноваційним розвитком визначає подальший методологічний інтерес даного дослідження, що й закладає перспективи для його подальшого розроблення.

Література:

1. Телемтаев М. М. Государственное системное управление (системная философия государственной деятельности). — Режим доступа: http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/144767/Gosudarstvennoe_sistemnoe_upravlenie.html.
2. Государственное управление и политика / под ред. Л.В. Смогунова. — С.Пб., 2002. — С. 359—414.
3. Аганбегян А.Г. Управление и эффективность. — М.: 2011. — 467 с.
4. Алиуллов Р.Р. Проблемы механизма государственного управления на современном этапе (вопросы теории и методологии) // Государство и право. — 2005. — №3. — С. 97—102.
5. Ахромеева Т.С., Курдюмов С.П., Малинецкий Г.Г., Самарский А.А. Нестационарные структуры и диффузионный хаос. — М.: Наука, 2007. — 567 с.
6. Дегтярев А.А. Процесс принятия и осуществления решений в публично-государственной политике: динамический цикл и его основные фазы // Полис. 2004. — № 4. — С. 158—166.
7. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові, організаційні засади: навч. посіб. / за заг ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка; кол. авт. — Львів: [б.в.], 2002. — С. 267—275.
8. Друкер П. Эффективное управление. — М., 1998 (пер. с англ.) — 453 с.
9. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / За ред. проф. Є.Причепія. — К.: ВК ТОВ "Тандем", 2002. — С. 365—368, 394—421.
10. Лобанов В.В. Государственное управление и общественная политика. — СПб., 2004. — 544 с.
11. Мэннинг Н. Реформа государственного управления: Международный опыт / Н. Мэннинг, Н. Парисон. — С. 137—139.
12. Одайник О.П. Проблемы современного управления государством // Право и жизнь. — № 7. — 1999. — С. 190—202.
13. Оптимизация государственного управления в переходном обществе. Стенограмма круглого стола. // Проблемы теории и практики управления 1997. — № 4. — С. 34—47.
14. Бек У. От индустриального общества к обществу риска. — М., 2004. — 344 с.
15. Бьюкенен П.Дж. Смерть Запада / Пер. с англ. — М., 2004. — 399 с.
16. Гегедюш Н., Масленникова Е., Мокеев М. Государственное и муниципальное управление: конспект лекций: http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/98058/Gegedyush_-_Gosudarstvennoe_i_municipalnoe_upravlenie%3A_konspekt_lekcii.html

Стаття надійшла до редакції 10.10.2011 р.